

Magia Grönlandicæ

Etnologen Poul Egede og de grønlandske myter

Af Hans Kapel

Poul Egede. Træsnit udført af Aron fra Kangeq.

Hans Egede eller Grønlands apostel skildres ofte ikke blot som præsten og kolonisatoren, men også – og med rette – som en fremragende etnolog og kulturgeograf. Fra hans hånd foreligger de første egentlige etnografiske beskrivelser dels: »Kort relation om Grønland og dets indbyggere« som er skrevet allerede 1722 og dels: »Det gamle Grønlands nye Perustration eller Naturel-Historie« som kom på tryk 1741.

Disse beskrivelser sammenholdt med hans dagbogsnotater, »Relationerne«, som er bevaret fra alle de år han opholdt sig i Grønland, giver læseren et ret detaljeret billede af datidens eskimoiske samfund, dets teknologi og forestillingsverden.

Hans Egede manglede imidlertid en af de vigtigste forudsætninger for en umiddelbar kontakt med de mennesker, hvis kultur han beskrev.

Selvom han allerede inden sin afrejse fra Norge ihærdigt forsøgte at skaffe sig den tilgængelige viden om det eskimoiske sprog, indskrænkede hans begyndelsesgrundlag sig til en række enkeltglosser, hvoraf mange formentlig har været sort tale for de grønlandere han

mødte. At han ikke har haft synderligt sprognemme synes at fremgå af hans beskrivelser, og mange var de midler han tog i anvendelse for at overvinde denne forståelsesbarriere.

Ved ankomsten til Grønland mødte han et hollandsk hvalfangerskib for hjemadgående, og han udvekslede en af sine folk med en sømand, som »... forstaar meget vel de vilde Mænds Tale og har imidlertid været for os som en Tolck.« Dette synes dog ikke helt at løse hans problemer og kort tid efter forsøger han at få en af sine landfolk, Aron Augustinussen som har særligt nemme for sproget, optaget hos en grønlandsk familie, der bebor et af de nærliggende huse. Forsøget endte i regulært håndgemæng og eleven måtte skyndsomt evakueres.

Næste forsøg bestod i at antage to unge fangere i koloniens tjeneste. Disse blev med megen ihærdighed undervist i det norske sprog samt tildelt lidt af nådegaven, men da forårsfangsten begyndte, genoptog de to deres naturlige erhverv. Belært af denne negative erfaring adopterede Egede-familien et ca 5 år gammelt barn, som skulle opdrages

i den kristne tro og lære sproget fra bunden. Dette forsøg fik en højst ulykkelig afslutning, idet barnet omkom, da han en dag legede ved den lille sø bag kolonien.

Til trods for alle disse mislykkede og til tider tragiske forsøg øgedes dog Hans Egedes muligheder for kommunikation betydeligt i løbet af ganske få år.

Dette skyldtes først og fremmest hans to sønner Niels og Poul, som hurtigt blev populære gæster i de omkringliggende huse, ligesom de skaffede sig lege-kammerater blandt deres jævnaldrende. Især Poul syntes at have sprogøre, og inden længe var han faderens uundværlige ledsager under de mange tjenstlige besøg hos de omkringboende grønlandere. I oktober 1722 skriver Hans Egede i sin dagbog: »D. 27. drog ieg med mine smaa Sønnen hen til vorø Naboer Grøn-lænderne med det Fortsett hos dem at forblifve, saa lenge som mueligt er, efftersom ieg ved ingen anden Vey eller Middell seer at komme til een rett Erfaring udj deris Sprog, uden ved een idelig og stedtze varende Omgjengelse med dem, i hvorvel det samme vil blifve mig hart og besverligt nock formedelst deris Skidenvurrenhed, . . .«

Poul Hansen Egede fødtes i Norge 1708 og var altså kun 13 år gammel, da han første gang stod ansigt til ansigt med koloniens naboer. Sammenlignet med faderen var hans umiddelbare fortrin store dels i kraft af alderen dels fordi hans menneskelige kontakt fra starten ikke var belastet af religiøse fordomme eller hensynet til økonomiske/handelsmæssige forhold. Hvor hur-

tigt han udviklede sine sprogfærdigheder får man et indtryk af ved læsning af faderens dagbogs-notat fra et besøg på Kook-øerne d. 6. Nov. 1724: »Effter udvortis Anseende teede [de] sig noch-som skichlige og lærvillige, særdellis behagede dennem at høre om Verdens Skabelse og Synd Floeden, hvilche Støcher eller Capitler ieg nyligen af Bibelen har ofversatt udj deris Sprog ved min elste Søns Hielp og Veyleedelse, som langt bedre har Grønlandernis Sprog inde end ieg.«

Når Hans Egede allerede 1723 kan hjemsende en liste over »Spørgsmaal ofver dend Christelige lærdoms hovestøcker« og året efter en suppleret og forøget udgave af samme lille katekismus, er der ingen tvivl om, at Poul bærer den største fortjeneste for dette arbejde. Hans Egedes hovedværk i etnografisk henseende udkom som nævnt 1741, og det er bemærkelsesværdigt, at han adskillige steder i teksten henviser til sønnens »Continuation af Relationerne betreffende den Grønlandske Missions tilstand og beskaffenhed«, som blev trykt samme år.

Poul drager 1728 på kongens foranledning til København for at tage sin teologiske embedseksamen, og først maj 1734 er han tilbage i Grønland for at forestå missionsarbejdet i den nyoprettede koloni Christianshåb i Diskobugten. I Godthåb opholdes han imidlertid af faderen og tiltræder først sit embede i Christianshåb 1736.

Her tager han for alvor fat på de sproglige studier og i dette arbejde får han en uvurderlig hjælp af den grønlandske kvinde Arnarsaq, som bistår ved

N° 1. palasiip kiofane Aron, himang-
mago kalatdlit persugtarjåt auina-
ngordluogo. (Höp. 2.)

Aron Augustinusens forsøg på at lære det eskimoiske sprog hos en grønlandsk familie fik en brat og voldsom afslutning som her er skildret af Aron fra Kangeq.

Teksten lyder: »Da præsten forlod sin tjener Aron, gik grønlønderne løs på ham, så han blev helt blodig.«

oversættelsen af fire evangelier fra det nye testamente, der udkommer 1744. Senere, nemlig 1766, foreligger en komplet oversættelse af det nye testamente. 1750 kan han udgive verdens første ordbog over det eskimoiske sprog: »Dictionarium groenlandico – la-

tinum«, som to år senere følges op af en grammatik.

Det er ikke meningen her at give en komplet oversigt over Poul Egedes litterære arbejder, men blot at illustrere baggrunden for hans dybtgående forståelse for grønløndernes liv og tænkemåde,

Planche fra Hans Egedes grønlandsbeskrivelse fra 1741. De her viste sælfangstmetoder har forfatteren ikke kendt fra Sydgrønland mens Poul Egede har set dem anvendt i Disko bugten. Læg også mærke til hundeslæden i baggrunden.

som den kommer til udtryk i flere af hans skrifter. Også når faderens Naturel Historie fra 1741 skal vurderes, må dette forhold tages i betragtning. Selvom den åbne interesse og skarpe iagttagelses-evne, som præger dette arbejde, vel for størstedelen må tilskrives Hans Egede selv, er det en overset kendsgerning, at en stor del af materialets tilvejebringelse og sproglige tolkning skyldes Poul. Ydermere er det et spørgsmål, om ikke forlæggene til de plancher som illustrerer bogen er gjort af ham. Adskillige dyrearter samt flere af de skildrede fangstmetoder har ikke været kendt i Sydgrønland men var derimod almindelige i Disko bugten. Hertil skal føjes, at han af faderen selv omtales som en begavet tegner.

Pouls etnografiske indsats blev aldrig sammenfattet i noget selvstændigt værk, men hans skrift fra 1741 er en rigdom af værdifulde oplysninger, og det indeholder oversættelser af adskillige myter og sagn. Interessen i denne forbindelse knytter sig især til tre sagn: En beretning om hvorledes man bliver angakoq, fortællingen om hvordan solen og månen blev til, og sagnet om manden, som fik en forhekset gås til kone. I udgivelsen er disse indføjet i relationernes dagbogsform og gengivet som dialoger mellem forfatteren og grønlandere han møder på sine rejser. Alle er opført under året 1735.

Disse myter optræder også i faderens udgivelse fra samme år, men Poul refereres som kilde.

Da jeg for nogen tid siden gennemgik en samling historiske kildekrifter på Det kongelige Bibliotek stødte jeg på en afskrift af netop disse tre sagn men tilsyneladende i original version dvs. et forlæg til de i dagbogen indarbejdede. (Ledreborgske Samling 337).

Der skal ikke her gøres noget forsøg på at analysere myterne, der hvad ordlyd angår, er næsten identiske med de trykte. Meget tyder på, at de er nedskrevet i perioden 1734–40, idet de mange latinske fremmedord viser, at det må være sket efter hans Københavnsophold.

Om dateringen af nærværende afskrift kan det kun siges, at den må være tidligere end 1795, da så at sige alle originale papirer fra Poul Egedes hånd gik tabt i forbindelse med Københavns brand.

I sagnene som bringes i det følgende er den oprindelige ortografi bibeholdt.

Arnasaq, den grønlandske kvinde som var Poul Egede til stor hjælp i hans arbejde med det grønlandske sprog. Hun blev 1737 døbt og fik navnet Maria. 1746 rejste hun til Danmark sammen med missionær Sylow. Opholdet i København er beskrevet af P. E. som fremhæver hendes dyder og forstand men samtidig beskriver hendes til tider voldsomme temperament. Rejsen fik en tragisk afslutning idet hun på vej hjem døde i Bergen 1747. Nærværende maleri der er udført i Bergen af maleren Mathias Blumenthal, findes på Nationalmuseet.

Magia Grönländicæ Grönlands Trolddom

Dend der vil blifve Angekol skal gaa hen hvor ingen mennester er, der skal han sætte sig ved en stor sten, kalde og raabe paa diefeler: Sigende hand vil være een hexemester, saa kommer da omsider diefeler til hannem og tale med hannem, men ved diefelens nærværelse maa hand udstaae een stoer smerte, Ja omsider miste lifvet i 1 eller 2 dage. naar denne tiid er til ende kand hand strax giøre prøve paa samtlige konster, dend blifver da saaledis; hand lader sig binde med een

tyk line af sællskind hænder födder og hovedet Imellem Knæerne sammen og een tromme med een stok at slaee med blifver lagt ved hans siide, og derpaa blifver lyset udslugt i huset, NB denne 1.ste prøve maa skee ved SOLSTITIUM, AUTUMNALE, [efterårsjævndøgn] thi da er regnbuen nærmest Horizonten siger de. naar lyset er slugt, vinduerne til forud gandske tildækkede er Angekokkok strax lös, spiller paa sin Tromme, og farer op igennem Taget, lige igennem luften indtil hand kommer til den förste Himmel nembli regnbuen, naar dette luftspring er giort, finder hand strax een stoer Elf som Rinder fra dend Øverste himmel, ved kanten af denne Elf gaar hand da paa een haard Klippe op til dend överste Himmel, der seer de Et smukkere land end GRÖNLAND, diyr og fugle nok, men ikke andre mennisker end Angekut Poglit deris siæle hvilke alleine var værdige at beboe saa herligt et sted.

at blifve Angekok Polik er dend höyeste grad i hexekunsten. saadanne mænd maa udstaae större kamp end de forrige. Det skeer endelig paa samme maade som för meldt med at slukke lyset dog er hand icke bunden, strax kommer da een hvid Biörn igiennem deris indgang, bider i hans store taae, og slæber ham til söen, og kaster ham ud, der ligger da een Hvall Ross færdig som griber ham ved hans GENITALIA og æder ham op til lige med hvide biörnen. een liden stund derefter blifver hans been efter et andet kast ind paa gulvet indtil de ere der alle, til slutning stiger hans aander op af Jorden og samler sig igien med benene, og derpaa blifver hand igien menneske.

Tegning: Jens Rosing.

De origina Solis et Lunæ

Om solen og månens oprindelse

Solen er en Jomfrue siger de, og maanen er hindes broder, Solens navn er Malina og maanens Nafn er Anningasina, de har begge tilforn boed på Jorden i Disko Bugt, og været Grønlænder.

RAISON til denne METAMORPHOSIS er: de leegte engang tilsammen med andre deris landsmænd udi et huus af sne med skinn tag over, som er de unges leegehuus om winteren, men maanen som een forliebt Kierste slukkede hver aften lyset for at CARRESSERE Jomfruene, og helst sin søster som dend kiønneste, Solen kunne ikke taale dette, og for at viide hvem der var, Sværtede hun sine hænder, med Sod og smurte maanen over, som hafde een smuk Reenskinspels paa, hvilken var hvid, da hand i mørket tog fat på hende. der af fik maanen de pletter som han nu har. hun løb da strax ud af huuset for at tænde ild i et stække Mosse, Maanen ligeledis fik og tændt, men blef strax

efter udslugt, imidlertid afskar hun sit ene brøst, og kastet til ham sigendes: æd det thi ieg maa skee allene smager dig. saa sprang de længe efter hinanden imellem huusene, Solen for og maanen efter, siden blefve de begge Optagne i luften, og løber endnu saaledis dagligen efter hinanden, dog kom hun høyer i luften i bæene, heraf er det, at maanen endnu maa søge sin underholdning mod at fange Sælhunde, eftersom det er en spiise hand er vandt til hvilket skeer paa den tiid naar de ikke sees paa himmelen, nogle af dem siger de har set ham kiøre i en slæde paa Iisen, langt Nord efter sælhunde, og at hand har taget de større sælhunde og lagt dem paa sin slæde, og farit til himmels, andre har seet weyen efter hans slæde, som er skuppen ABRUPT. for nogle aar har de fundet een landtze oven paa sneen af en anden model end deris, og hafde i steden for Jernet een haard steen til spidtz, men de som fandt dend maatte døe derover.

De Piscibus *Om fisk*

Da en Grønlænder engang gik paa Rensdyr Jagt fik hand at see en heel hob smukke Fruentimmer som leegte udi et stort wand, samme fruentimmer ware Gies og hafde lagt deres klæder: Hammer paa marken, der denne Skiytte fik klæderne at se, løb hand hen og tog dem til sig, de bad ham da meget og længe, hver om sin klædning, som hand og udleverede til enhver, foruden 2.de af de smukkeste, deris beholdt hand, dog efter lang begiering fik den ene sin, men den andens rev hand i støkker, hun maatte da følge med ham og blifve hans kone, Omsider avlede hand en søn med hende, imidlertid samlede konen alle de vinge fiere som hun kunde faa indtil hun fik en stoer sækfuld, manden spurde hende til, hvor til hun ville bruge dem, R: din søn skal have dem til fiere på sine piile. Manden lod sig nøje med denne RAI-SON, og tænkte ikke videre derpaa, men da hand en dag havde været ude paa fangst, og kom hiem, Raabte hand leenge op til sit tælt; ingen kom uud og tog imod ham, han maatte da selv slæbe sin fangst paa land, og da hand kom ind udi sit telt, fandt hand ingen, hvorpaa hand tog sig foer, at oplede sin kone og sin søn, paa veyen kom hand til een stor Elf, hvor der stod en gammel stoer mand og hugget spaaner af eet støcke træ, tørrede sig Imellem benene med hver spaan, og kastede den saa i vandet. dette std den anden bagved et bierg og saa paa. til slutning Resolverede hand at gaa frem til ham, da nu dend gamle fik ham at see, spurde hand hvor kommer du fra? kom du bag paa mig, skal du

leve, kom du for paa mig skal du døe, thi hand skammede sig over at den anden skulde hafve seet ham blotte sig, da hand bestrøg spaanerne, SUDORE TESTICULORUM [Sæd], for at giøre dem til fiske, den anden svarede, Jeg kom bag paa dig, og ieg saa dig ikke førend ieg var gandske nær ved dig, ieg har gaaet saa langt og søgt omkring efter min kone og søn som ere tagen fra mig; og ieg veed ikke hvor ieg skall finde dem. dend gamle tog strax fat paa sin Øxe og træ, og hug som tilforn een stoer spaan deraf, og gjorde med dend som med dend forrige, lagde dend saa i elfven hvor dend blev til een stor lax sagde saa til denne vandringsmand: Sæt dig paa ryggen af denne lax bagvendt, og luk Øinene til, om du enskiøndt hører brusen og folk at tale, saa luk dog ikke Øinene op, før end du merker at laxen standser, hand turde ikke sige noget derimod, men satte sig med frygt paa laxens ryg; og lukkede Øinene til, underveigs hørte hand megen brusen og susen, og da hand hørte lyd af mennisker, begyndte hand at vilde see op med det ene Øye, hvorudover hand nær hafde faldet af laxen, strax luket hand Øjet til, satte sig op igien indtil hand kunde grant høre folk tale, og laxen stod stille ved det tørre land, da hand kom paa landet saa hand strax sin søn iblandt andre smaa drenge at lege, gik til ham, elskede ham, Sønnen som og kiendte Faderen løb i Tættet til sin moder sigende, min fader er ude: Moderen svarede: det Troer ieg, det var læt for ham at komme over havet til mig. Manden kom strax ind i Tættet hvor der sad een mand for hende, konen blef meget rød i ansigtet

og manden som sad hos hende tog strax sin kiste og gik ud.

Anmærkninger til teksten

Disse tre myter, som her er offentliggjort for første gang i deres originale version, er fremkommet under arbejdet med at gennemgå et omfattende kilde-materiale som belyser kontakten mellem eskimoer og europæere i kolonisationens første dage. Flere artikler i dette tidsskrift har behandlet emnet, ligesom første del af en mere udførlig afhandling udkom på Nationalmuseets forlag 1979.

Når netop dette materiale er trukket frem, er det fordi her er tale om det tidligste kendte eksempel på at eskimoiske myter er oversat og nedskrevet.

Hvad angår de enkelte versioners indhold er i hvertfald de to sidste kendt fra talrige senere nedskrivninger. De foreligger ovenikøbet i flere udgaver fra forskellige informanter, både i Rinks, Gustav Holms og Knud Rasmussens sagnsamlinger samt i forskellige nyere nedskrivninger.

Sagnet om manden som fik en forhekset gås til kone kan følges ud over hele

det eskimoiske kulturområde, ja en version træffes endog hos det ikke-eskimoiske Chuckchee folk.

Fortællingen om hvorledes man bliver åndemanager kendes derimod kun fra familien Egedes hånd. Vel findes talrige beretninger og anvisninger på hvorledes man som angakoq skaffer sig hjælpeånder og bjørn og hvalros indgår i flere af disse. Nærværende version adskiller sig imidlertid hvad komposition og indhold angår fra andre kendte nedskrivninger.

Således er betegnelsen »Angekkok Polik«, dvs. den dygtigste åndemanager som behersker alle sine hjælpeånder, ikke anvendt i andre skrevne versioner.

Jens Rosing påpeger imidlertid at udtrykket »pórsínauleq« som kendes fra Angmagssalik, har en tilsvarende betydning, nemlig at åndemanageren er i stand til at »pakke sine hjælpeånder ind« så de ikke griber forstyrrende ind når han vil søge de store ånder hvalrossen og bjørnen.

Betegnelsen er afledt af ordet pók som betyder »pose« eller »sæk«. Betegnelsen púlik vil kunne oversættes med »noget i pose«.

Litteratur

Egede, H. 1741. Det gamle Grønlands Nye Perustration eller Naturel-Historie. København.

Egede, P. 1741. Continuation af Relationerne Betreffende den Grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed. Kbh.

Gulløv, H. C. and H. Kapel 1979. Haabets Colonie 1721-1728. Kbh.

Holsted, E. 1943. De eskimoiske sagns opbygning. Danske studier, 1.-2. hefte København.

Klausen, A. M. 1958. Hans Egede som etnograf. »Hans Egede«. Red. O. G. Myklebust. Oslo.

Kleivan, I. 1962. The Swan Maiden Myth among the Eskimo. Acta Arctica XIII. København.

Rasmussen, K. 1921-25. Myter og sagn fra Grønland I-III. København.

Rink, H. 1866-71. Eskimoiske Eventyr og Sagn I-II. København.

Rosing, J. 1963. Sagn og Saga fra Angmagssalik. København.

Thalbitzer, W. 1932. Fra grønlandsforskningens første dage. Festskrift til kongen. København.